

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CERCETĂRII, TINERETULUI ȘI
SPORTULUI**

UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT
ȘTEFAN BĂNULESCU – STUDIU MONOGRAFIC

Coordonator:
Prof. Univ. Dr. Constantin Cubleşan

Doctorand:
Ana-Maria Prodan

Alba Iulia
2012

Cuprins

Argument	4
Capitolul I – Ștefan Bănulescu și momentul literar 1960	6
1.1 Generația '60 – considerații generale	6
1.2 Ștefan Bănulescu și generația șaizecistă	22
1.3 Ștefan Bănulescu – Profil biografic	27
1.4 Debutul și activitatea literară	41
Capitolul II – Ștefan Bănulescu – eseistul	45
2.1. Volumul de reportaje <i>Drum în câmpie</i>	45
2.1.1. <i>În periodice</i>	70
2.1.2. <i>Popasuri prin satele scriitorilor transilvani</i>	76
2.1.3. <i>La casele memoriale</i>	82
2.2. <i>Scrisori din provincia de sud-est sau O bătălie cu povestiri</i>	84
2.3. Crezul artistic bănulescian	108
Capitolul III – Cronotopi în nuvelele bănulescienne	113
3.1. <i>Mistreții erau blânzi</i>	114
3.2. <i>Dropia</i>	120
3.3. <i>Satul de lut</i>	125
3.4. <i>Vară și viscol</i>	128
3.5. <i>Masa cu oglinzi</i>	132
3.6. <i>Gaudeamus</i>	137
3.7. <i>Vieți provizorii</i>	139
3.8. <i>Casa cu ecouri târzii</i>	143
3.9 Dimensiunea spațio – temporală a nuvelisticii	144
Capitolul IV – Cântece de câmpie	149
Capitolul V – De la nuvelă la roman	156

5.1. <i>Cartea de la Metopolis</i>	156
Capitolul VI – Modalități ale fantasticului în proza lui Ștefan Bănuțescu, Mircea Eliade și Vasile Voiculescu	178
6.1. Delimitări teoretice	178
6.1.1. Roger Caillois	178
6.1.2. Tzvetan Todorov	182
6.2. De la realismul lui Liviu Rebreanu la fantasticul lui Bănuțescu	185
6.3. Fantasticul la Ștefan Bănuțescu	191
6.4. Fantasticul la Mircea Eliade	204
6.5. Fantasticul la Vasile Voiculescu	213
Capitolul VII - Ștefan Bănuțescu interpretat de...	217
7.1. Nicolae Manolescu despre Ștefan Bănuțescu	218
7.2. Eugen Simion despre Ștefan Bănuțescu	223
Concluzii	230
Bibliografie	234
I. Bibliografie generală	234
II. Bibliografie critică selectivă	235

Autor al unei opere relativ restrânse, Ștefan Bănuțescu este o prezență discretă în conștiința posteriorității sale critice. Cu excepția a două monografii dedicate creației acestuia – prima *Ștefan Bănuțescu, monografie (antologie comentată și receptare critică)* realizată de Monica Spiridon și *Ștefan Bănuțescu sau ipotezele scrisului* de Georgeta Horodincă – și a unei biografii – *Banul de Aur sau Viața din opera lui Ștefan Bănuțescu* de Bogdan Popescu – referirile la elementele mitice și fantastice din scrierile bănuțesciene au o pondere considerabilă în majoritatea studiilor consacrate operei.

Interesul pentru temă a rezultat din dorința de a oferi o imagine panoramică a creației scriitorului șaizecist și de a evidenția nucleeele epice preluate din reportaje, care conțin în germene personajele, simbolurile și dimensiunea mitică a lucrărilor reprezentative – nuvelele din volumul *Iarna bărbaților* și romanul *Cartea de la Metopolis*.

Din punctul de vedere al **structurii** sale, lucrarea este concepută pe șapte capitole cărora li se adaugă **Argumentul** și **Concluziile**.

Sintagma „opera lui Ștefan Bănuțescu” se referă la următoarele scrieri ale autorului: textele memorialistice din postumele *Elegii la sfârșit de secol*, fragmentele memorialistice *Șlepul*, *Troienii sau troienele*, *Moara lui Fuierea*, *Tabăra* publicate sub titlul *Din „Memoriile unui om tânăr”*. *Locuri misterioase*, reportajele incluse în volumul *Drum în câmpie*, câteva reportaje din *periodice*, nuvelele din *Iarna bărbaților*, poemele din *Cântece de câmpie*, eseurile reunite sub titlul *Scrisori din provincia de sud-est sau O bătălie cu povestiri*, romanul *Cartea de la Metopolis* și fragmentele ce compun *Cartea Dicomiesiei*.

Demersul începe cu plasarea scriitorului într-o epocă literară (generația șaizecistă), evidențiind direcțiile literare cu principalele caracteristici și menționând evenimentele istorice față de care literatura română postbelică se află în strânsă legătură. În subcapitolul *Ștefan Bănuțescu și generația șaizecistă* am reliefat relația scriitorului cu Puterea, așa cum reiese din prozele memorialistice și din interviurile acordate lui Adrian Păunescu și Grigore Ilisei, dar și modul în care a fost perceput de unii colegi de generație – Lucian Raicu și Traian Filip. Am considerat esențială notarea principalelor repere biografice, întrucât, spune autorul, „Toate cărțile mele au rădăcini în locurile de obârșie și în vârsta când retina e limpede și neatinsă de oboseală.” Am avut în vedere interviurile și prozele memorialistice reunite sub titlul *Din „Memoriile unui om tânăr”*. *Locuri misterioase* și cele din *Elegii la sfârșit de secol*. Am inclus aici și prozele politice care, deși „nu au nimic memorabil” (după cum spunea Eugen Simion în *Prefața* ediției de *Opere* îngrijită de Oana Soare), înfățișează evenimente politice din anii '80 din Europa și din lumea arabă.

În *Debutul și activitatea literară* a fost urmărită evoluția literară a scriitorului de la debutul în paginile revistei „Avântul”, în perioada studiilor liceale cu poezia *La mormântul unui erou*, până la consacrarea ca prozator, menționând premiile primite din partea Uniunii Scriitorilor pentru volumul de nuvele *Iarna bărbaților* în 1965, pentru volumul de proză eseistică numit inițial *Scrisori provinciale* în 1976 și pentru romanul *Cartea de la Metopolis* în 1977.

Afirmarea scriitorului parcurge trei perioade distincte: etapa realismului – socialist, perioada de relativă liberalizare de după 1964, etapa naționalismului comunist. La începuturi textele bănulescienice urmează direcția impusă de politica literară a vremii. Ne referim aici la scrierile datând din anii debutului publicistic – în 1952 cu eseu despre Gogol *Din Petersburg* – și editorial – cu volumul de reportaje *Drum în câmpie*.

Capitolul al II-lea, **Ștefan Bănulescu – eseistul**, are în vedere reportajele incluse în volum, dar și unele texte reprezentative din periodice. Deși sunt scrise în spiritul realismului-socialist, reportajele lui Bănulescu prefigurează unele teme ale viitoarelor nuvele, prin aceea că gazetarul notează, pe lângă cifre și încercarea muncitorului socialist de a „depăși planul”, destine eșuate, rețlia omului cu natura potrivnică, sau orașul de provincie încremenit într-o istorie atemporală. *Sat în Deltă* include întâmplarea care va constitui nucleul epic al nuvelei *Mistreții erau blânzi*. Imagini simbolice trec dincolo de publicistică și pătrund în ficțiune, exemplul elocvent fiind cel al *dropiei*, simbol definitoriu al universului bănulescian, care apare în 1963 în reportajul omonim, trecând ulterior într-un poem și apoi în nuvelă. Întâlnim în reportaje personaje emblematice care vor popula spațiul imaginat de Bănulescu; îl amintim aici pe Constantin Pierdutul I-iul, regele câmpiei care apare menționat sub numele Costea Nebunul în versurile ce deschid textul *Drum în câmpie*, fiind surprins momentul sinuciderii prin spânzurare. Notabile sunt primele inserări ale unor cântece din *Cântece de câmpie*: *Salcâmul din Bărăgan* apare la începutul reportajului *Drum în câmpie*, *Omul din nisipuri* în *Aleea din nisipurile zburătoare*, *Trecătorul pământului* și *Rugă pe gheață* în *Reportaj la provă*, *Cântec de dimineață* în *Colocviu pe munte*, *Omul și moartea* în *Seceriș*, iar *Cere gârla om* în *La marginea câmpiei*.

Am considerat necesar să dedicăm un subcapitol aparte vizitelor întreprinse în satele scriitorilor ardeleni Liviu Rebreanu, George Coșbuc și Ion Pop-Reteganul, reunite în grupajul *Popasuri prin satele scriitorilor transilvani*. Am inserat aici și textul *În satul lui „Ion”*, care a fost inclus de autor în volumul de debut. Cele mai multe reportaje îi sunt dedicate lui Liviu Rebreanu, scriitorul pentru care Bănulescu a dezvoltat o adevărată obsesie admirând, la acesta, stilul și „cuvântul simplu”. Tot din perioada reportericească ne rămân textele care

includ deplasările la Ipotești și Haimanale, grupate sub titlul *La casele memoriale*, unde reporterul amestecă pasaje seci, propagandistice, cu pagini de lirism, subliniind importanța stabilirii corespondențelor între universul ficțional și realitate.

În ce privește reportajele apărute între anii 1960 – 1965 observăm o schimbare a viziunii și a registrului stilistic. Paginile în care se glorifică realizările socialismului sunt din ce în ce mai rare, demersul scriitoricesc unificând două direcții: „poematizarea” realității (în scrieri ce se remarcă prin accentuarea lirismului și bogăția metaforelor) și „depoleirea” realului. Am evidențiat, în acest sens, câteva texte: *Ostrovul strugurilor* (1962) un reportaj-poem despre campania de recoltare a strugurilor, alcătuit din versete și similar din punct de vedere stilistic *Cântării cântărilor*, constituind, în realitate, o declarație de iubire deghezată într-o scriere publicistică. Un alt text este *La marginea câmpiei* (1963), o scriere despre tristețe păsătoare a locurilor unde nu se întâmplă nimic, conținând pagini care vor fi reluate în nuvela *Masa cu oglinzi*. În totalitatea lor, aceste scrieri de început pot fi calificate drept exerciții de supraviețuire, sau pot fi privite ca simple „ciorne” ale capodoperelor de mai târziu.

Volumul *Scrisori din provincia de sud-est sau O bătălie cu povestiri* reunește o suită de povestiri inegale ca valoare, compuse într-o formulă originală de mare rafinament, organizate în trei secțiuni: *Loc pentru fiecare în comedia cuvintelor*, *Povestiri din Insulă* și *Povestiri din Muzeul Scrisorilor*. Aici scriitorul imaginează un cadru intim, propria casă în cele mai multe cazuri, unde primește vizita unor cetățeni obișnuiți care dezbate probleme ale literaturii locale: întâmplările narate nu sunt inventate ci le-au trăit „un vecin”, „un cunoscut”, „un amic”. Cititorul devine martor al unei „bătălii” între vizitatorii scriitorului, în care fiecare își susține propria cauză literară prin povestiri edificatoare și nu prin argumente teoretice. Printre temele abordate identificăm pluralismul stilurilor, importanța individualității scriitorului, „limbajul de vinilin”, „subiectul zilei” care invadează și nimicește viața particulară, „stilul plâns” sau „inefabilul”. Tehnica folosită este aceea a poveștii în poveste sau a poveștii în ramă, iar din acest punct de vedere critica literară a asemănat *Scrisori*-le lui Bănulescu cu *Hanul Ancuței* de Mihail Sadoveanu, cu deosebirea că textele lui Bănulescu ascund o tentă ironică și parodică pe care la Sadoveanu nu o întâlnim.

Reportajele, eseurile cuprinse în *Scrisori* și interviurile au condus la „reconstituirea” crezului artistic bănulescian. În *Fantezia și reportajul* autorul face o distincție între ficțiune, asemănată cu termenul „literatură”, și realitate, adică reportaj. Se abordează tematica reportajelor, forma, limbajul și se subliniază necesitatea fanteziei în creație. Este importantă selecția faptelor și viziunea, reflectarea realității în text. Inedită este identificarea ipostazei de

reporter cu aceea de personaj al unei lumi reflectate în oglinda conștiinței auctoriale. Bănulescu scrie într-un stil narativ modern și cu tendință spre parabolă, prin vehicularea unor motive literare, autohtone și universale. De la început se impune obstinația temelor, subiectelor, tehnicilor narrative, din ce în ce mai perfecționate, ducând la o unificare a întregii opere. Tehnica mozaicului favorizează aprofundarea semnificațiilor și preocuparea atentă pentru stil, în perspectiva unui program de creație exemplar.

Tehnica narativă e complicată și savantă, prozatorul e un artist al nuanțelor și al stilului multivalent. Există întotdeauna un prim plan de expunere, care cuprinde esențialul, nararea unor evenimente așa cum se petrec, sau cum s-ar putea petrece în realitate, dar o situație, un gest, uneori un simplu cuvânt, trezesc un lanț de asocieri neașteptate și ne vedem proiectați în alte planuri, care, păstrând legătura cu primul, declanșează ecouri în alte și alte direcții. Personajele evoluează în decorul neschimbător al câmpiei și circulă liber între nuvele, povestiri și roman. Perspectiva este uneori schimbată, dar personajele nu rămân „încremenite” într-o atitudine definitivă. Nici măcar moartea nu pare să le schimbe viața în destin; ele continuă să rătăcească pe câmpie mult timp după ce existența lor terestră a luat sfârșit, purtate de propria lor legendă, devenind figuri mitice ale acestui pământ.

Capitolul al III-lea, *Cronotopi în nuvelele bănulesciene*, are în vedere analiza nuvelor incluse în volumul *Iarna bărbaților*, reliefând teritoriul imaginat de scriitor, „provincia de sud-est a câmpiei Dunării” delimitată de repere reale (Dunărea, Tulcea, Babadag etc.) și realizată prin denumiri generice (<<orașul>> din *Masa cu oglinzi*) inventate (satul Glava din *Vară și viscol*) sau simulând prescurtarea (satul F. din *Satul de lut*).

Acțiunea nuvelor se desfășoară în timpul sau imediat după război, iar motivul central aproape în toate nuvelele îl constituie căutarea zadarnică ce nu duce la o descoperire, ci relevă golul, absența: în *Mistreții erau blânzi* Condrat și Fenia caută un loc unde să-și poată înmormânta pruncul înecat; în *Dropia* sătenii caută „porumbul mirific”; locotenentul Oboga și caporalul bolnav îl caută pe dezertorul Grigore Nereju în *Vară și viscol*. Pâlcuri de oameni caută un oraș pierdut în câmpie în *Masa cu oglinzi*, iar în *Casa cu ecouri târzii* personajul-narator o caută pe bătrâna doamnă Cuna Bogomileanu. Unitatea de loc a volumului este dată de faptul că personajele trec de la o nuvelă la alta, umplând și dând valoare spațiului dintre ele.

Critica literară l-a etichetat deseori pe Ștefan Bănulescu drept scriitor fantastic, opinie negată de acesta în interviul acordat lui Grigore Ilieși: „Criticii fals au socotit că eu sunt un scriitor al lumilor fantastice. Inexact. Lumea asta este foarte realistă. Ceea ce am pus eu pe masă era o lume care a trăit și trăiește încă în foarte mulți oameni. E o memorie istorică a

societății românești, a vieții spirituale românești. Nu este o evaziune în ireal, cum eram tratați chiar de cenzura comunistă.” În discuția cu Farkas Jenő, același Bănulescu notează importanța fantasticului în operele sale: „Spiritualitatea contează în literatură! și dacă m-ați întrebat cum se face alunecarea aceasta de la realitate spre fantastic, v-aș răspunde: fiecare om care este o existență singulară, particulară, trăiește acest fantastic, acest miracol. Fără acest fantastic personal și singular, nici un om nu s-ar putea ridica la condiția sa umană, la acea condiție de meditație asupra existenței. [...] revenind la cărțile mele, aș spune că această ficțiune, în ultimă instanță acest fantastic este un semn al libertății, al aspirației spre universalitate – dacă nu supremă, spre o libertate maximă.” Scriitorul se referă aici la „capacitatea de fantasmare acordată personajelor, care nu-și orientează existența într-o perspectivă pur pragmatică și conjuncturală, ci tind neîncetat spre o eliberare, prin imaginar, din strânsoarea realității.” Principala sursă a fantasticului bănulescian o constituie un „realism al privirii” care transfigurează succesiv personajul. Procedul funcționează în *Mistreții erau blânzi*, dar și în *Dropia*, unde țărani plecați în căutare de lucru apar ca un fantastic convoi nocturn, și în *Vară și viscol*, în care locotenentul Oboga și un caporal bolnav de malarie răătăcesc prin mlaștini și se trezesc înconjurați de bizari cai de baltă, cu părul lung și bărbile îngălbenite de mătasea broaștei, sau în *Masa cu oglinzi*, povestirea care vorbește despre un oraș-miraj pierdut în necuprinsul câmpiei. Există și situații în care descrierea obiectivă a unei situații cade în fantasticul clasic. În *Dropia* ni se povestește că în curtea lui Paminode – un țaran care trăiește izolat – zdrăngăne un lanț pe sârmă deși la capătul lui nu este legat nici un câine. Fantasticul operei lui Ștefan Bănulescu se datorează și unui „realism” în reproducerea conversațiilor. Eliberate de funcția lor, în procesul comunicării, cuvintele se impun cititorului ca o realitate de sine stătătoare. Actul în sine al povestirii pare un rit fără sens care în *Vieți provizorii* atinge un maxim rafinament: reconstituindu-și secvențe din viețile pe care și le istorisesc, ceasornicarul Schwartz și negustorul Ion Popescu își inversează pe parcurs rolurile.

Capitolul al IV-lea, *Cântece de câmpie*, face analiza poemelor scrise în manieră folclorică. În textele nuvelor am observat existența unor fragmente din volumul mai sus menționat, personajele exprimându-și astfel sentimente și stări sufletești pe care, din sfială, nu le pot exprima în nume personal. Înțelegem astfel dorința ferm exprimată a autorului ca versurile și proza să fie editate în același volum. Obiceiurile sau practicile magice prezente în nuvele și roman sunt „rezumate” în aceste poeme: găsim referiri la riturile meteorologice specific românești în *Duda Cruda*, la obiceiurile răpirii fetelor în alergările de cai prefigurat în *Lunca vrăbiilor* sau la investirea cu potențial magic a unor obiecte în *Orz pe vatră în noaptea Anului Nou sau cântec de fată tânără* și în *Cuțitul de aur*. Doi arbori (salcâmul și salcia) și

două păsări fantastice (cocoșul și dropia) devin însemnele sacre ale acestui loc lipsit de oricare alte infiltrații ale religiosului. Versurile bănulescienne sunt foarte simple, însă nu mai puțin încărcate de simboluri, asemenea incantațiilor și descântecelor populare, unde cuvintele nu sunt atât de importante cât ceea ce ascund ele: realitatea magică sau lumea existenței de dincolo. Ideea centrală a *Cântece-* lor este aceea a morții și a renașterii spirituale, majoritatea poemelor fiind structurate pe antiteza „întuneric – lumină”, „zi – noapte”.

Așadar, în *Cântece de câmpie* este creată imaginea unei lumi unice, o lume arhaică imaginată de un scriitor al timpului modern, lume guvernată de elemente primordiale (apa, focul, soarele, pământul, salcia, salcâmul), populată de ființe fantastice și mitologice, păstrează tradițiile și obiceiurile străvechi cum ar fi cele de Anul Nou sau de Sântoader.

Capitolul al V-lea, *De la nuvelă la roman* are în vedere analiza primei părți a tetralogiei, romanul *Cartea de la Metopolis*. Aici arta povestitului atinge apogeul deoarece se înfăptuiește rotunjirea motivelor și atmosferei din nuvele. Reputatul critic Nicolae Manolescu opinează că romanul poate fi plasat sub zodia inefabilului prin aceea că faptele nu sunt „nici tranșant întâmplare, nici tranșant ficțiune”. Universul creat de prozator poate fi observat, stilistic vorbind, pe două niveluri: unul parodic și comic, de care ține planul mare al construcției cu capitole socio-etnografice prezentând orașul Metopolis și Cetatea de Lână, cu altele care par imitarea hagiografiilor unor sfinți locali, cu întinse expuneri conținând examinarea quasi-serioasă a unor aspecte economice sau tehnice și altul poetic și fabulos care, paradoxal se ivește în prelungirea celui alt infirmând credința că acesta din urmă pare puțin prielnic ecloziunii poematice.

Rituri de trecere, prenuptiale, precum cele de Bobotează sau întrecerile hipice sunt preluate din folclor, însă mai există și altele, inventate, cum ar fi cel cu ghetetele roșii care simbolizează trecerea de la statutul de fecioară la cel de femeie.

Capitolul al VI-lea, *Modalități ale fantasticului în proza lui Ștefan Bănulescu, Mircea Eliade și Vasile Voiculescu*, se deschide cu un preambul teoretic constând în inventarierea câtorva accepțiuni ale fantasticului la Roger Caillois și Tzvetan Todorov. Pentru Roger Caillois fantasticul se produce ca o rupere de sistem, ca o entropie, iar modalitățile „clasice” de producere a fantasticului nu mai sunt suficiente pentru a susține eșafodajul teoretic. Neprevăzutul, neașteptatul, surprinzătorul, insolitul sunt agenții meniți să producă această breșă în real. Putem vorbi, așadar, în termeni mai puțin „specializați”, de un soi de „pândă” permanentă a fantasticului în ceea ce privește realitatea, în care pătrunde brusc, anihilând-o.

Tzvetan Todorov se situează pe poziții diametral opuse. Pentru el fantasticul se insinuează în text, nu pătrunde brusc, deodată, pentru ca toată lumea să îl poată observa, ca pe

un șoc. Receptorul intră într-un fel de stare existențială de uimire, deîndată ce, la un anumit moment dat, observă că în lumea textului său a pătruns un element din altă lume textuală, pe care nu știe cum să îl încadreze, să îl decodeze, să îl interpreteze. Or, afirmă exegetul, tocmai această nehotărâre, incertitudine este „leagănul” fantasticului. Este un spațiu, un răstimp de o clipă, în care ființa noastră cea mai intimă este dezorganizată, răvășită. Tzvetan Todorov consideră că fantasticul nu este o problemă de text, el nu se află propriu-zis în literatură, nu are o existență obiectivă. Fantasticul nu ar fi altceva decât o problemă de relație, tocmai ezitarea receptorului fiind elementul care îl generează.

În ceea ce-l privește pe Ștefan Bănuțescu, criticii au căzut de acord, în general, asupra caracterului mitologizant al prozei sale, al prezenței, în text, a numeroase elemente de fantastic, de simbolic ori de mitic.

O trăsătură de necontestat a realului tradițional este coerența sa. Și, am adăuga, funcționalitatea. Convingerile, credințele și, în consecință, comportamentele membrilor sunt identice, ele converg spre aceeași țintă comună, și anume sacrul. Ceea ce observă criticii de la bun început în structura textelor lui Ștefan Bănuțescu este incoerența acestora. Nu este vorba despre o incoerență de structură a construcției, firește, căci autorul român este extrem de atent la perfecțiunea formală a textelor sale, ci de una de substanță. Aparent, avem de-a face cu elemente de fantastic popular, mitologic etc. În fapt, este vorba despre un fantastic construit, livresc, este adevărat, cu elementele specifice literaturii populare. Un exemplu edificator este nuvela *Mistreții erau blânzi*. Aici apele au cotropit totul, într-atât, încât oamenii nu mai nici măcar unde să își îngroape morții. O familie se îndreaptă, împreună cu alți săteni, spre un ostrov, o înălțime de pământ, cu gândul, speranța ca acolo să își poată înmormânta copilul. Din pământul noroiu țâșnește însă, neîncetat, apa, astfel încât o disperare de sfârșit de lume se naște în sufletele respectivelor personaje. În principiu, apa este unul dintre elementele mitologice cele mai importante.

Un alt element care trebuie menționat aici este acela că mentalitatea tradițională șterge chiar aceste limite ale personalității; nu există individualitate, ci doar colectivitate. Or, în această nuvelă, oamenii sunt singuri, părăsiți de toți și de toate, de șansă, de semeni, chiar și de Dumnezeu. Regăsim, în această povestire a lui Ștefan Bănuțescu, definiția contemporaneității, în raport cu existența în arealele străvechi, tradiționale: omul contemporan este singur și însingurat, o personalitate cumva abandonată de divin, pe când în societățile arhetipale existența era fundamental colectivă. Dacă în societățile tradiționale aveam de-a face cu un dialog colectiv, omul contemporan este condamnat la monolog.

Majoritatea criticilor sunt de comun acord, însă, că în proza lui Ștefan Bănuțescu imaginarul este prezent, și că distanțele infinite sunt menite a crea dimensiunea fantasticului. Acesta ar irumpe tocmai datorită exacerbării unor dimensiuni care, altfel ar fi considerate pozitive. De asemenea atmosfera este generator de fantastic, iar personajele sunt o sinteză de referențial, real, adică și imaginar și fantastic.

Pentru comparare și edificare am analizat în continuare fantasticul literaturii altor autori români și străini de literatură fantastică.

La Mircea Eliade fantasticul e de factură ideologică: omul modern trăiește la întâmplare, și moare la fel. Gavrilăscu, spre exemplu, transgresează granițele existenței din lumea de aici fără a conștientiza acest lucru. El ajunge pe tărâmul nemuririi, în lumea de dincolo, fără a remarca acest lucru, și de aici nu doar confuzia sa personală, ci și aceea a cititorului, însuși, convins că se află în plin *fantastic obișnuit*, ca să spunem așa. Or, așa cum am încercat să ilustrăm, fantasticul lui Mircea Eliade este unul mitic ori, mai degrabă, l-am numi, ritualic.

La Vasile Voiculescu este vorba de un tip de fantastic diferit pe care l-am numi magic. Tehnica creării fantasticului e dusă aproape de desăvârșire. O altă modalitate de a crea fantasticul este aceea de a lăsa finalul povestirilor deschis.

Capitolul final, *Ștefan Bănuțescu interpretat de...*, este dedicat modului în care scriitorul a fost judecat de critica literară avându-se în vedere comentariile lui Nicolae Manolescu și ale lui Eugen Simion.

Am greși dacă am crede că toți criticii sunt de acord cu această accepțiune, adică aceea potrivit căreia fantasticul este o trăsătură a prozei lui Ștefan Bănuțescu. Astfel, Nicolae Manolescu, poate cel mai important critic literar român postbelic, refuză textelor discutate mai sus tocmai această calitate, adică aceea a fantasticului. Impresia de fantastic vine, spune reductabilul critic, din ambiguitatea realității prin intermediul numelor care li se dă locurilor, dar mai cu seamă personajelor, și din magia povestirii, Ștefan Bănuțescu fiind, în opinia exegetului, unul dintre cei mai buni povestitori ai literaturii române. Iluzia de fantastic transpare și dintr-o anumită tehnică a așteptării pe care o promovează autorul. Timpul, opinează criticul, a fost greșit interpretat ca generând fantasticul. Confuzia voită a timpurilor nu are ca efect producerea fantasticului ci doar o confuzie totală, întreținută în mod intenționat de către personaje.

Comentarii au fost înșelați, afirmă Nicolae Manolescu, de aparența de mitic a prozelor lui Ștefan Bănuțescu. Nimic mai fals, căci poveștile dicomesienilor nu sunt decât fantezii aiuritoare, și nicidecum legende în adevăratul înțeles al cuvântului. În plus, reputatul

critic român mai avansează un concept, în afara celor enunțate până acum, pentru a defini atmosfera prozelor lui Ștefan Bănulescu, și care nu pot fi, repetăm, interpretate drept fantastice în viziunea criticului, și anume ceața mitică. Apare, de asemenea, motivul labirintului, însă nici el nu este folosit pe deplin funcțional. Totul, de altfel, la Ștefan Bănulescu este redesenat, refăcut, reconstruit, într-o manieră absolut de neconfundat, specifică, specială. Atmosfera de fantastic mai este creată, s-a părea, de mișcarea circulară a epicului, a povestirilor, a personajului, a întregului roman, în ultimă instanță. Simbolul acestei circularități este chiar roata, pe care personajul central o plimbă, de altfel, chiar de la începutul romanului, ca un fel de cheie de lectură a întregului roman.

În orice caz, Nicolae Manolescu este de acord cu apropierea autorului român de marele scriitor de literatură fantastică, Gabriel Garcia Marquez, pe care a făcut-o, de altfel, aproape întreaga critică. Sigur că nu este vorba despre „pastișă” și de altele asemenea, ci de similaritate a universurilor vizate de către cei doi scriitori.

Eugen Simion apropie proza bănulesciană de cea a lui Sadoveanu, însă nu de filonul mitic, tradițional și nici de acela fantastic, ci de limbaj. Opinia criticului este că fantasticul apare tocmai în rescrierea datinei.

Pentru Eugen Simion, ceea ce creează fantasticul este ambiguitatea textului. Planurile (cel real și cel ireal) se întrepătrund, se întâlnesc și se despart cu un firesc, până la urmă cuceritor. Ștefan Bănulescu continuă să creeze, și în alte proze, rituri delicioase care nu există și nu au existat niciodată, dar care se potrivesc de minune universului anapoda creat de autor; fetele, de pildă, se scaldă în iarbă, într-un ceremonial barbar și fascinant în egală măsură, dropia devine un fel de emblemă a unei realități pe care oamenii nu o mai pot prinde din urmă. Însă, remarcă Eugen Simion, nu numai spațiile se întrepătrund (cel *real* cu acela *ireal*), ci și timpurile. Oamenii trăiesc atât într-un timp prezent (se duc la muncă, pentru a culege porumbul luat în arendă), cât și într-unul fantastic (inexistent din punctul de vedere al referențialului), dar și în acela al trecutului. De aici, din această interferență (și) temporală se naște, în cele din urmă fantasticul nuvelei.

Generatoare de fantastic este, în opinia criticului, și aparența de realitate pe care o creează scriitorul. Totul este pe deplin funcțional în proza lui Ștefan Bănulescu, însă la un alt nivel, într-un alt regim, pe alt palier existențial; acela imaginar, mitic.

Opera scriitorului incită la re-lectură și re-interpretare. Lucrarea de față reprezintă o încercare de această factură și constituie rezultatul unei cercetări care nu și-a epuizat resursele.

Condiția scriitorului tăcut, obsedat de literatura sa (obișnuia să se întoarcă de câteva ori la editura unde lăsase o proiecție literară spre a fi publicată) și care s-a stins aproape uitat poate fi rezumată prin următorul fragment din *Oglinda de oțel*: „*Dumneata, domnule ți-ai ales o profesie postumă. Banul de Aur al existenței dumitale îl vor descoperi și negocia alții, după ce nu vei mai fi, și ceva din valoarea acestui ban foarte rar, puțin, nu mult, va cădea și în favoarea memoriei dumitale, când nu vei avea nici o posibilitate să constați asta și să poți simți și cheltui mica recompensă. Numai artiștii beneficiază de grozăvia unei astfel de profesii postume, văzute abia după ce ei pier.*”

Bibliografie

I. Bibliografie generală

Bibliografia operei

1. Bănulescu, Ștefan, *Drum în câmpie*, [Precuvântare de Eusebiu Camilar], București, E.S.P.L.A., 1960.
2. Bănulescu, Ștefan, *Colocvii. Artistul și epoca*, București, Editura Tineretului, 1964. În colaborare cu Ilie Purcaru.
3. Bănulescu, Ștefan, *Iarna bărbaților. Nuvele*, București, Editura pentru Literatură, 1965.
4. Bănulescu, Ștefan, *Iarna bărbaților. Nuvele*, ediția a II-a, București, Editura pentru Literatură, 1966.
5. Bănulescu, Ștefan, *Cântece de Câmpie*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
6. Bănulescu, Ștefan, *Iarna bărbaților*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Cartea Românească, 1971.
7. Bănulescu, Ștefan, *Scrisori provinciale*, București, Editura Albatros, 1976.
8. Bănulescu, Ștefan, *Cartea Milionarului. Cartea de la Metopolis*, București, Editura Eminescu, 1977.
9. Bănulescu, Ștefan, *Iarna bărbaților. Nuvele*, ediție definitivă cu o *Addenda* cuprinzând *Cântece de Câmpie*, București, Editura Eminescu, 1979.
10. Bănulescu, Ștefan, *Iarna bărbaților. Nuvele*, ediția a V-a, București, Editura Eminescu, 1985.
11. Bănulescu, Ștefan, *Iarna bărbaților*, prefață și notă bibliografică de Gabriel Dimisianu, București, Editura Minerva, Colecția Biblioteca pentru toți, 1991.
12. Bănulescu, Ștefan, *Scrisori din Provincia de Sud-Est sau O bătălie cu povestiri [I. Loc pentru fiecare în Comedia Cuvintelor; II. Povestiri din Insulă; III. Scrisori din Muzeul Scrisorilor]*, București, Editura Nemira, 1994.
13. Bănulescu, Ștefan, *Cartea de la Metopolis*, ediția a II-a, București, Editura Albatros, 1996.
14. Bănulescu, Ștefan, *Un regat imaginar, [I. Iarna bărbaților; II. Banchetul de la Castelul Alb; III. Un alt Colonel Chabert; Cu o Addenda cuprinzând Cântece de câmpie]*, prefață de Georgeta Horodincă, București, Editura ALLFA, 1997.
15. Bănulescu, Ștefan, *Elegii la sfârșit de secol [I. Iernile secolului; II Muzeul Scrisorilor]*, București, Editura ALLFA, 1999.

16. Bănulescu, Ștefan, *Cartea de la Metopolis*, ediția a III-a, București, Editura ALLFA, 1999, cu o prefață de Dan Silviu Boerescu.

17. Bănulescu, Ștefan, *Opere*, vol. I – II, ediție îngrijită de Oana Soare, prefață de Eugen Simion, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

Alte volume consultate

1. Mircea Eliade, *La țigănci și alte povestiri*, studiu introductiv de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru Literatură, 1969.

2. Eliade, Mircea, *Eseuri. Mitul eternei reîntoarceri*, București, Editura Științifică, 1991.

3. Voiculescu, Vasile, *Povestiri*, vol. I – *Capul de zimbru*, vol. II – *Ultimul Berevoi*, ediție îngrijită de Victor Iova, prefață de Vladimir Streinu, București, Editura pentru Literatură, 1966.

4. Voiculescu, Vasile, *Integrala prozei literare*, prefață de Roxana Sorescu, București, Editura Anastasia, 1998.

II. Biografie critică selectivă

1. Referințe critice – în volum

1. Ardeleanu, Virgil, *Însemnări despre proză*, București, Editura pentru Literatură, 1966.

2. Balotă, Nicolae, *Universul prozei*, Editura Eminescu, București, 1976.

3. Băileșteanu, Fănuș, *Refracții, Prozatori români contemporani*, București, Editura Cartea Românească, 1990.

4. Boldea, Iulian, *Scriitori români contemporani*, Târgu – Mureș, Editura Ardealul, colecția Sinteze, 2002.

5. Breban, Nicolae, *Stricte amintiri literare*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.

6. Caillois, Roger, *În inima fantasticului*, București, Editura Meridiane, 1971.

7. Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, București, Editura Humanitas, 1999.

8. Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității, modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, București, Editura Univers, 1995.

9. Ciobanu, Nicolae, *Nuvela și povestirea contemporană*, București, Editura pentru Literatură, 1967.

10. Ciobanu, Nicolae, *Între imaginar și fantastic în proza românească*, București, Editura Cartea Românească, 1981.

11. Cristea, Valeriu, *Domeniul criticii*, București, Editura Cartea Românească, 1975.
12. Cubleşan, Constantin, *Miniaturi critice*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
13. Culcer, Dan, *Serii și grupuri*, București, Editura Cartea Românească, 1981.
14. Curtis, E.R., *Balzac*, București, Editura Minerva, Colecția Biblioteca pentru toți, 1974.
15. Dan, Sergiu – Pavel, *Proza fantastică românească*, București, Editura Eminescu, 1975.
16. Dimisianu, Gabriel, *Prozatori de azi*, București, Editura Cartea Românească, 1970.
17. Dimisianu, Gabriel, *Nouă prozatori*, București, Editura Eminescu, 1977.
18. Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1997.
19. Filip, Traian, *Desen după natură*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
20. Ghidirmic, Ovidiu, *Proza românească și vocația originalității*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1988.
21. Glodeanu, Gheorghe, *Dimensiuni ale romanului contemporan*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1998.
22. Gorcea, Petru – Mihai, *Structură și mit în proza contemporană*, București, Editura Cartea Românească, 1982.
23. Holban, Ioan, *Profiluri epice contemporane*, București, Editura Cartea Românească, 1987.
24. Horodincă, Georgeta, *Ștefan Bănulescu sau ipotezele scrisului*, București, Editura Du Style, 2002.
25. Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
26. Lupan, Radu, *Viziuni americane*, București, Editura Cartea Românească, 1997.
27. Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, vol. III, București, Editura Minerva, 1983.
28. Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
29. Mânzat, Ion, *Istoria psihologiei universale*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007.
30. Micu, Dumitru, *Scurtă istorie a literaturii române*, București, Editura Iriana, 1996.
31. Negoșescu, Ion, *Scriitori moderni*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
32. Negoșescu, Ion, *Scriitori contemporani*, ediție îngrijită de Dan Damaschin, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
33. Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, București, Editura Fundației PRO, 2002.

34. Perian, Gheorghe, *Dezlegarea la cărți (Eseuri de critică literară)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 1971.
35. Perpessicius, *Lecturi intermitente*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971.
36. Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976.
37. Popa, Mircea, *Deschideri, De la clasici la contemporani*, București, Editura Palimpsest, 2011.
38. Popescu, Bogdan, *Banul de Aur sau Viața din opera lui Ștefan Bănuțescu*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2010.
39. Propp, V.I., *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, București, Editura Univers, 1973.
40. Raicu, Lucian, *Structuri literare*, București, Editura Cartea Românească, 1973.
41. Regman, Cornel, *Explorări în realitatea imediată*, București, Editura Eminescu, 1978.
42. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, București, Casa de editură „Litera”, 1998.
43. Simion, Eugen, *Mircea Eliade, Vasile Voiculescu, Eugen Ionescu, Perpessicius, Tudor Vianu*, București, Editura Recif, 1993.
44. Simuț, Ion, *Incursiuni în literatura actuală*, Oradea, Editura Cogito, 1994.
45. Spiridon, Monica, *Melancolia descendenței – O perspectivă fenomenologică asupra memoriei generice a literaturii*, Iași, Editura Polirom, 2000.
46. Spiridon, Monica, *Ștefan Bănuțescu. Monografie, antologie comentată, receptare critică*, Brașov, Editura Aula, 2000.
47. Ștefănescu, Alex., *Preludiu*, București, Editura Cartea Românească, 1970.
48. Ștefănescu, Alex., *Dialog în bibliotecă*, București, Editura Eminescu, 1984.
49. Todorov, Tzvetan, *Introducere în literatura fantastică*, București, Editura Univers, 1970.
50. Țeposu, Radu – G., *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, București, Editura Cartea Românească, 2006.
51. Ungureanu, Cornel, *Proză și reflexivitate*, București, Editura Eminescu, 1977.
52. Ungureanu, Cornel, *Proza românească de azi*, București, Editura Cartea Românească, 1985.
53. Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1985.

2. În periodice

1. Ailenei, Sergiu, *Între verosimil și fantastic. Despre proza lui Ștefan Bănuțescu*, „Convorbiri literare”, an. CXXXII, nr. 6, iunie 1998, p. 3.

2. Alexandrescu, Bogdan, *Et in Arcadia ego*, „România literară” nr. 30, anul XXXI, 29 iulie – 4 august, 1998, p. 15.
3. Ardeleanu, Virgil, *Ștefan Bănuțescu: Iarna bărbaților*, „Steaua”, an. XVI, nr. 6, iunie 1965, p. 91-96.
4. Ardeleanu, Virgil, *Ștefan Bănuțescu, Scrisori provinciale*, „Steaua”, an. XXVII, nr. 10, octombrie 1976, p. 30.
5. Balotă, Nicolae, *Ștefan Bănuțescu: Scrisori provinciale*, „Scânteia tineretului”, an. XXXII, nr. 8551, 18 noiembrie 1976, p. 4.
6. Balotă, Nicolae, *Ștefan Bănuțescu – Cartea Milionarului*, „România literară”, an. X, nr. 20, 21 iulie 1977, p. 9.
7. Bârna, Nicolae, *Cerneală și nisip*, „Familia”, seria a V-a, anul 35 (135), nr. 9 (407), septembrie 1999, p. 68-75.
8. Boldea, Iulian, *Realism și reprezentare fantastică*, „Familia”, seria a V-a, anul 35 (135), nr. 9 (407), septembrie 1999, p. 77-80, în grupajul *Ștefan Bănuțescu la judecata de apoi*.
9. Breban, Nicolae, în revista *Portrete literare. 2. Ștefan Bănuțescu*, „Contemporanul”, an. X, nr. 17, 27 aprilie 2000, p. 1-2.
10. Buzea, Constanta, *Idei adiacente la „Dropia” de Ștefan Bănuțescu*, „Amfiteatru”, an. III, nr. 25, ianuarie 1968, p. 426.
11. Călinescu, Matei, *Ștefan Bănuțescu. Drum în câmpie*, „Viața Românească”, an. XIV, nr. 2, februarie, 1961, p. 139 – 142.
12. Cubleșan, Constantin, *Ștefan Bănuțescu: Iarna bărbaților*, „Tribuna”, an IX, nr. 24, 17 iunie 1965, p. 2.
13. Cubleșan, Constantin, *Patru cărți de poezie*, „Tribuna”, an XII, nr. 17, 25 prilie, 1968, p. 3.
14. Dimisianu, Gabriel, *Supremația povestirii*, „România literară”, nr. 42, 2 – 8 noiembrie, 1994, p. 4.
15. Dimisianu, Gabriel, *In memoriam. Ștefan Bănuțescu*, „România literară”, an. XXXI nr. 21, 3 - 9 iunie 1998, p.3.
16. Dugneanu, Paul, *Semnificații ale spațiului în „Iarna bărbaților”*, „Luceafărul” an. XXV, nr. 31 (1056), 31 iulie 1982, p. 6.
17. Florea, Mihai, *O reeditare necesară*, „România literară”, an. XXXVI nr. 18, 7 mai 2003, p. 7.
18. Ghidirmic, Ovidiu, *Proza lui Ștefan Bănuțescu*, „Familia”, an. VIII, nr. 7, iulie 1972, p. 19.

19. Horodincă, Georgeta, *Lectură în filigran*, „România literară”, an.XI, nr, 15, 13 aprilie 1978, p. 4-5.
20. Horodincă, Georgeta, *Un regat imaginar*, „România literară”, an. XXIX, nr. 7, 21-27 februarie 1996, p. 9-10.
21. Horodincă, Georgeta, *Dicomesianul*, „Apostrof”, an. XI, nr. 5 (120), mai 2000, p. 3-6.
22. Horodincă, Georgeta, „*Cartea Milionarului*” de la majusculă la minusculă, „Observator cultural”, nr. 58, 3-9 aprilie 2001, p. 10-11.
23. Iorgulescu, Mircea, *Adevărul prin legende*, „România literară”, an. XII, nr. 36, 6 septembrie 1979, p. 5.
24. Lefter, Ion Bogdan, *Romanul ermetic*, „Echinoc”, an. XIV, nr. 5-7, 1982, p. 10.
25. Lovinescu, Monica, *Cartea de la Metopolis de Ștefan Bănuțescu*, „Ethos”, 3, 1982, p. 301-302.
26. Manea, Norman, *Feerie bizantină*, „Tribuna”, an. XXII, nr. 30, 27 iulie 1978, p.5.
27. Manea, Norman, *Ștefan Bănuțescu la Berlin*, „Familia”, an. 36 (136) nr. 4 (414), aprilie 2000, p. 19-23.
28. Manolescu, Nicolae, *Ștefan Bănuțescu: Cântec de Câmpie*, „Contemporanul”, nr.6, 9 februarie 1968, p. 3.
29. Manolescu, Nicolae, *Amintiri cu Ștefan Banulescu*, „România literară”, an. XXXI nr. 22, 10-16 iunie 1998, p.1.
30. Manolescu, Nicolae, *Povestirile lui V. Voiculescu*, „Luceafărul”, nr. 2 (454), anul XIV, 9 ianuarie 1971, p. 3.
31. Manolescu, Nicolae, *Romanul unui povestitor*, „Contemporanul”, nr. 33 (1606), 19 august 1977, p. 10.
32. Manolescu, Nicolae, *Realismul mitic și artistic*, „România literară”, an. XXIV, nr. 37, 12 septembrie, 1991, p. 9.
33. Manolescu, Nicolae, *Mircea Eliade*, „România literară”, nr. 13, 6 aprilie 2007, p. 18.
34. Mălăncioiu, Ileana, *Umbra din jurul lui Ștefan Bănuțescu*, „România literară”, an. XXXIII, nr. 30, 2-8 august 2000, p. 10.
35. Micu, Dumitru, *Demonstrații de virtuozitate*, „Contemporanul”, nr. 41, 8 octombrie 1976, p. 10.
36. Muthu, Mircea, *Pulberea roșie*, „Apostrof”, an. 12 bis, nr. 4, aprilie 2002, p. 12.
37. Oprea, Nicolae, *Om arhaic în proza lui Ștefan Bănuțescu*, „Argeș”, an. XVIII, nr. 10 (146), octombrie 1983, p. 7; nr. 11, p. 7.

38. Pârvulescu, Ioana, *Spiritul epistolar*, „România literară”, an. XXVII, nr. 42, 2-8 noiembrie 1994, p. 5.
39. Pecican, Ovidiu, *Realism somnambulic*, „Familia”, an. 27, nr. 10, octombrie 1991, p. 4-5.
40. Podoabă, Virgil, *O lume a sa*, „Echinoc”, an. IX, nr. 6-7, iunie – iulie 1979, p. 8.
41. Popescu, Bogdan, *Echilibristică*, „Caiete Critice”, nr. 6 - 8 (79 - 81), 1994, p. 65 - 68.
42. Popescu, Bogdan, *Un Milionar alchimist*, „Caiete Critice”, nr. 9 - 11 (82 - 84), 1994, p. 123 - 126.
43. Popescu, Bogdan, *Cum să ajungi milionar (Note pentru o cronică subiectivă)*, „Caiete Critice”, nr. 7/12 (165 - 170), 2001, p. 95 - 98.
44. Popescu, Bogdan, *Ștefan Bănuțescu - repere biografice (I)*, „Caiete Critice”, nr. 5, 2005, p. 12 - 17.
45. Popescu, Bogdan, *Ștefan Bănuțescu - repere biografice (I I)*, „Caiete Critice”, nr. 6, 2005, p. 9 - 13.
46. Raicu, Lucian, *Ștefan Bănuțescu – Iarna bărbaților*, „Gazeta literară”, an. XII, nr. 32, 5 august 1965, p.2.
47. Raicu, Lucian, *Realul imaginar*, „România literară”, an. XIV, nr. 16, 16 aprilie 1981, p. 4.
48. Regman, Cornel, *Scrisori provinciale sau „Bătălia cu povestiri”*, „Viața Românească”, an. XXIX, nr. 10, octombrie 1976, p. 45-49.
49. Regman, Cornel, *Cartea Milionarului, între parodie și poem*, „Viața Românească”, an. XXX, nr. 9, septembrie 1977, p. 44-48.
50. Simion, Eugen, *Ștefan Bănuțescu: Cântece de Câmpie*, „Gazeta literară”, an. XV, nr. 11, 14 martie 1968, p. 2.
51. Simion, Eugen, *Ștefan Bănuțescu. Fragmente critice*, „România literară”, an. VII, nr. 4, 24 ianuarie 1974, p. 7.
52. Simion, Eugen, *Ștefan Bănuțescu: Scrisori provinciale*, „Luceafărul”, an. XXI, nr. 13, 1 aprilie 1978, p. 6.
53. Simion, Eugen, *Un timp epic ciudat: viitorul trecutului*, „Luceafărul”, an. XXI, nr. 14, 8 aprilie 1978, p. 6.
54. Simuț, Ion, *Opera Milionarului în povestiri*, „România literară”, nr. 51-52/ 28 decembrie 2005 - 10 ianuarie 2006, p. 13.
55. Simuț, Ion, *Crepusulul bizantin*, „România literară”, nr. 1, 11 – 17 ianuarie 2006, p.13.
56. Spiridon, Monica, *O „carte” și mai multe strategii*, „Viața Românească”, an. LXXXII, nr. 7, 1987, p. 47-53.

57. Spiridon, Monica, *Bizanț după Bizanț...*, „România literară”, an. XIX, nr. 9, 27 februarie 1986, p. 4.
58. Spiridon, Monica, *Un prozator nepereche*, „Ramuri”, nr. 4-6, prilie-iunie, 1996.
59. Spiridon, Monica, *O utopie a perfecțiunii*, „Luceafărul”, nr. 21(364), 3 iunie 1998, p. 11.
60. Stan, Constantin, *Real și iluzie în proza lui Ștefan Bănuțescu*, „Luceafărul”, an. XVII, nr. 37, 14 septembrie, 1974, p. 3.
61. Ștefănescu, Alex., *Fantasticul prozei lui Ștefan Bănuțescu*, „România literară”, an. VII, nr. 36, 5 septembrie 1974, p. 4.
62. Ștefănescu, Alex., *O bibliotecă într-o carte*, „România literară”, an. XI, nr. 15, aprilie 1978, p. 4.
63. Ștefănescu, Alex., *Întâlnire cu Ștefan Bănuțescu*, „România literară”, an. XXIX, nr. 35, 4-10 septembrie 1996, p. 13.
64. Ștefănescu, Alex., *Tăcerea scriitorului*, „România literară”, an. XXXI, nr. 22, 10-16 iunie 1998, p. 12, în cadrul grupajului *Ștefan Bănuțescu*.
65. Ștefănescu, Alex., *La o nouă lectură. Ștefan Bănuțescu*, „România literară”, nr. 20, 23 mai 2001, p. 10 - 11.
66. Ștefănescu, Alex., *La o nouă lectură. Ștefan Bănuțescu*, „România literară”, nr. 37, 19 septembrie 2001, p. 12 - 13.
67. Tașcu, Valentin, *Ștefan Bănuțescu: Scrisori provinciale*, „Familia”, an. 12 (112), nr. 11, noiembrie, 1976, p. 2.
68. Tașcu, Valentin, *Ștefan Bănuțescu: Cartea de la Metopolis*, „Familia”, an. 13 (113), nr. 12 (148), decembrie, 1977, p. 4 - 5.
69. Tătaru, Ieronim, *Narațiunea mitizantă*, „Revista nouă”, anul II, nr. 11 - 12 (20 - 21), noiembrie - decembrie, 2005.
70. Teodorescu, Cristian, *Germinarea speranței*, „România literară”, an. XXXI, nr. 22, 10-16 iunie, 1998, p. 12, în cadrul grupajului *Ștefn Bănuțescu*.
71. Țeposu, Radu G., *Voința de mister*, „România literară”, an. XII, nr. 15, 12 aprilie 1979, p. 5.
72. Ungheanu, Mihai, *Ștefan Bănuțescu: Scrisori provinciale*, „Luceafărul”, nr. 39, 25 septembrie 1976, p. 2.
73. ****Cinci critici despre Ștefan Banulescu: Iarna barbatilor* (Eugen Simion, Marin Bucur, Nicolae Manolescu, Dumitru Micu, S. Damian), „Gazeta literară”, an XII, nr.19, mai 1965, p. 7.
74. ****Nuvelele lui Ștefan Bănuțescu în Franța și Germania*, „România literară”, an

3. Dicționare și volume colective

1. Chevalier, Jean, Gheerbrat, Alain, *Dicționar de simboluri*, vol.I – III, București, Editura Artemis, 1994
2. *Dicționar analitic de opere literare românești*, ediția a II-a revăzută și adăugită, coordonare și revizie științifică Ion Pop, vol. I, A – D, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2000
3. *Dicționarul general al literaturii române*, coordonator general Eugen Simion, A – B, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004
4. *Dicționarul scriitorilor români*, coordonat de Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, vol. I, (A – C), București, Editura Fundației Culturale Române, 1995
5. Marino, Adrian, *Dicționar de idei literare*, vol. I, Editura Eminescu, București, 1973
6. Oprea, Ioan, Pamfil, Carmen – Gabriela, Radu, Rodica, Zastroiu, Viorica, *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a III-a, București, Editura Internațional, 2008
7. *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Editura Arc, 2007.

4. e-bibliografie

1. Lefter, Ion Bogdan, *Romane postbelice: Cartea Milionarului*, <http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=564>, data accesării iulie 2011
2. Negrici, Eugen, *Trei particularități ale literaturii române din perioada comunistă*, „Scrisul românesc”, nr. 10 (74), octombrie 2009, <http://www.romaniaculturala.ro/images/articole/negrici100909.pdf>, data accesării noiembrie 2011
3. Revnic, Ioana, *Scrierile lui Ștefan Bănuțescu, în câteva eșantioane*, http://www.romlit.ro/scrierile_lui_tefan_bnulescu__n_cteva_eantioane?caut=la%20o%20noua%20lectura%20stefan%20banulescu, data accesării martie 2012
4. Revnic, Ioana, *Ștefan Bănuțescu – Profil în posteritate*, <http://arhiva.revistafamilia.ro/2006/10/aniversari.htm>, data accesării august 2011
5. Simion, Eugen, *Ștefan Bănuțescu (I)*, „Ziua”, nr. 3233, 29 ianuarie, 2005, <http://www.ziua.ro/display.php?data=2005-01-29&id=168308>, data accesării noiembrie 2010
6. Simion, Eugen, *Ștefan Bănuțescu (II)*, „Ziua”, nr. 3234, 31 ianuarie, 2005, <http://www.ziua.ro/display.php?data=2005-01-31&id=168404>, data accesării noiembrie 2010
7. Stan, Constantin, *Cerneala simpatică*, http://constantinstan51.blogspot.ro/2011_01_01_archive.html, data accesării martie 2011

8. Ștefănescu, Alex., *La o nouă lectură, Ștefan Bănuțescu*, „România literară”, nr. 20,2001 http://www.romlit.ro/tefan_bnuțescu?caut=la%20o%20noua%20lectura%20stefan%20banuțescu, data accesării martie 2012

9. Teodorescu, Cristian, *Cartea Milionarului, Fresca neterminată a unei Românie a miturilor locale* http://www.catavencii.ro/Cartea-milionarului_0_2168.html, data accesării aprilie 2012